

BAKUNÄSIÓN

Nsadi t'ungumfädi pa ya nxahni ya
hmunts'i di ge ya bakunäsión

Desarrollado por:

Documento avalado por:

Por favor, consulte con un profesional de la salud si tiene cualquier pregunta acerca de la inmunización.

Todas las imágenes son interpretaciones artísticas de enfermedades prevenibles por vacunación.

RA KU

Nthuts'ihñä 4

Xeni nsadi 1: Ndu'mi ra bakunäsión 7

1.1 ¿Temu ge ya bakunä ne hanjar 'mefi? 7

1.2 Mahyoni ga nbakunähu 9

1.3 Nda ya mfats'i ga bakunähu 11

1.4 'Mede ne makwäni ra bakunäsión 15

Mbeni ya 'mefi Xeni nsadi 1 23

Xeni nsadi 2: Ya hñeni tsa da mprebeni 25

2.1 Mahyoni ga bakunähu pa ga 'ma'mihu ya hñeni mprebeni ya bakunäsión 25

2.2 Ya hñeni ya xa prebeni ya bakunäsión ja ra ximhai 27

2.3 Ya hñeni ya tsa xta nuhu xi hño ne xta xanihu nu M'onda 35

2.4 Ya nthandi mfats'ir bakunäsión 37

2.5 He'mi nthuts'i yá bakunäsión ja ya mpati ra 'mui 38

2.6 Mahyoni ga bakunähu ante ga pengihu jar nsadi 49

Mbeni ya 'mefi Xeni nsadi 2 51

Ndui nt'ot'er t'ungumfädi 53

NTHUTS'IHÑÄ

Ácido Desoxirribonucleico (ADN):
Tx'ulo xeni o mbo ne pets'i gatho ra mfadi pa da nxandi ne da te n'a ra 'muj.

De'muxi:
Tx'ulo buxa 'mu mbo ja ra xingo xa ñuxi ra dehe por n'a ra thogi wa n'a ra hñeni.

Anticuerpos:
Ge ra ndu'mi uni ja ra 'muj ra zu'we po ra nwat'i n'a ra *antígeno*, thädi kontra n'a ra ts'oni.

Antígeno:
Ge ra ndu'mi, xa ñut'i n'a ja ra 'muj, thädi ko ra nsu, ngu ra thoki ya *anticuerpo*.

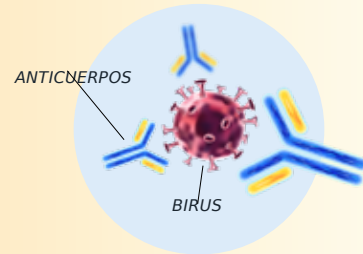
Autismo:
Ts'oni ra te mfeni, xani hanja da ñä ya ja'i, pa da meya, pa da hmunts'ihu ma ra ya ja'i ne hanja ga 'muj.

Bacteria:
Tx'ulo 'muj mpati, 'ra ts'oni u juki ra ndo'yo ya hingi honi, ma 'ra ot'e ya hñeni.

Cartilla Nacional de Vacunación:
He'mi mfadi ha nthuts'i ya bakunä nt'uni n'a ra ja'i, tengu tsuti ne tengu ra t'eni. Ge n'a ra mfats'i pa da njapu ra 'mefi ra nzaki ne da mprebeni ya hñeni.

Cognitivo:
Nt'ot'e ja ra mfeni hegagihu ga kahu ne ga hokihu ra t'ungumfadi.

Defensas:
Nzafi, bojä pa da su n'a 'mu ya bi tho n'a ra thogi.

Efectos Secundarios:
Mpati hingi hne ne tsa da thogi 'mu ga tsihu n'a ra ñethi wa ga tenihu n'a ra t'othe.

Hñeni:
Ra 'muj tho n'a ra ja'i xambi ya ñani n'a wa gatho ra ndo'yo.

Esterilidad:
Hingi tsa n'a ra ja'i wa n'a ra zu'we da nxandi.

Fragmentado:
Xa nxeni.

Inmune:
Hingi hegi da uni ra ya hñeni.

Organización Mundial de la Salud (OMS):
Ra ts'ut'ibi mä hanja da nthoki ra 'mefi pa da nsu ra nzaki xa ja ya hmunts'i hnini.

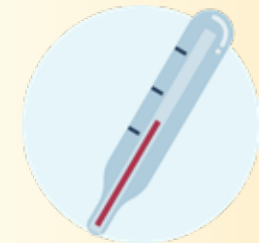
Patógeno:
Ot'e ne xandi n'a ra hñeni.

Sistema inmunitario:
Ra mfats'i di pets'ihu ja ma ndo'yohu pa ga suhu di ge ya hñeni.

Toxinas:
Ñethi uni n'a ra 'm'i.

Bakunä:
Ñethi nt'uni pa da nsu ya ja'i di ge ya hñeni.

Birus:
Tx'ulo 'muj hoki da mo ya selula ne tsa da 'yot'e ya hñeni.

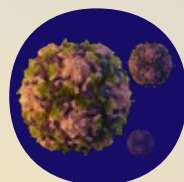

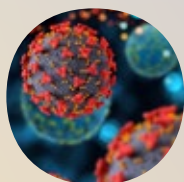
Me llamo "Leucocito Guerrero"

Gem'pu ya xta pets'ihu ra bakunä, gatho ma ndo'yohu da uni u ts'oni nu'u hingi za (ge ngu ya sundado maxju contra ya birus ne ya zu'we) ngu nthewi u tho 'mu ya da pets'ihu n'a ra hñeni ko ra 'na'ño ya bakunä honse pets'i ya birus ne ya zu'we xa ähä, xa nxeni wa xa nduts'edi ne hingi ot'e ya hñeni, ni hembí.

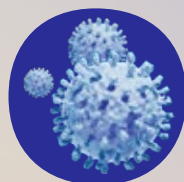
Ya bakunä ot'e ya 'ra'yo mfats'i nthut'iwí anticuerpo pa da daki ya virus ne ya bacteria xani ma ndo'yohu ne tsa da zixju ja ra ndäte:

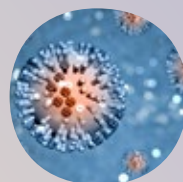
Poliomielitis

COVID-19

Hepatitis b

Influenza

Tosferina

Difteriä

Tétanos

H. influenzae tipo b

<https://www.genome.gov/genetics-glossary/Bacteria> Consultada 25 de agosto de 2023.
<https://www.genome.gov/genetics-glossary/Virus> Consultada 25 de agosto de 2023.

XENI NSADI 1

NDU'MI RA BAKUNÄSIÓN

1.1 ¿TEMU GE YA BAKUNÄ NE HANJAR 'MEFI?

Gatho di 'muhu ko ya mfats'i ja ma ndo'yohu, sugihu kontra ya hñeni. Nuya ya mfats'i ge ra ts'edi ma ndo'yohu pa hinga ndathihu.

Ya bakunä ot'e ya 'ra'yo mfats'i nthut'iwí anticuerpo pa da daki ya birus ne ya bacteria xani ma ndo'yohu ne tsa da zixju ja ra ndäte. Ya bakunä pets'i nu'u ya birus ne ya bacteria, pege xa ähä wa xa nxeni, nja'pu hinda ndathigihu.

'Mu ya da hahu ma ndo'yohu hoki nangi ya mfats'i ne ot'e ya anticuerpo ge ngu ya hyonguhñäki taki ya bacteria, birus ne gatho nu'u hingi za xani. Nu'u ya bacteria, birus ne gatho u hingi za mfadi ngu ya antígeno.

Nu'mu ya bi denju nuya ya birus wa bacteria, po'ra nthe di pets'ihu ko ya ja'i dathi wa po'ra nxeni ha di 'muhu, ya anticuerpo xa t'ot'e po'ra fots'i ya bakunä sugihu ne pa ga tege ga xanihu 'nehe mahyoni ga ñunihu xi hño, ga suhu ma ndo'yohu ne ga hokihu da 'ñäni ma ndo'yohu.

Ra bakunäsión ge n'a ra nt'ote hingi heti, ne zemukwäni pa da mats'igihu kontra ya birus ne ya zu'we tsa da 'yot'e ya hñeni ot'udañu ante ga pent'ihu. Ya bakunä 'ñäni ya mfats'i gatho ma ndo'yohu pa da uni ya mfats'i kontra ya birus ne ya zu'we ngu ra poliomieltis, ra tosferinä, ra biruela, ra influenza, etc. Ne nja'pu ga umbihu ra ts'edi gatho ma ndo'yohu.

Gem'pu ya xta pets'ihu ra bakunä, gatho ma ndo'yohu da uni u ts'oni nu'u hingi za¹ (ge ngu ya sundado maxju contra ya birus ne ya

zu'we) ngu nthewi u tho 'mu ya da pets'ihu n'a ra hñeni ko ra 'na'ño ya bakunä honse pets'i ya birus ne ya zu'we xa ähä, xa nxeni wa xa nduts'edi ne hingi ot'e ya hñeni, ni hembí.

Xingu di ge ya bakunä ya mfots'uyofni, pe ma ra ntsi wa nt'uni ngu ra 'mifi ja ra xiñu.²

Ra bakunäsión ge n'a ra nt'ote hingi heti, ne zemukwäni pa da mats'igihu kontra ya birus ne ya zu'we tsa da 'yot'e ya hñeni ot'udañu ante ga pent'ihu.

¹ Ya anticuerpo ge ra ya proteína, (ngu ra ya sundado) 'mu ja ra ndoyo ne 'yo ja ra ji. Numu ya bi hyandi u ts'oni ra ndo'yo, ngu ya bir une ya zu'we, 'ma'mi. N'a ves ra ndo'yo xa nthewi nu'u hingi za, ya anticuerpo xa nxandi pa da 'ma'mi 'muti ja ra ji, uni ra mfats'i, mu da pengi ma n'agi..

² Ra mfädi xi hño mu ja: <https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination>

**Yá bakunä
ya bātsi uni rá
nzaki goho ya millón
ya bātsi kadu jeya.**

- OMS

1.2 MAHYONI GA NBAKUNÄHU

Mbenihu, 'mu ya xta mbakunähu, di pets'ihu ya mfats'i xa nts'edi, ya hyonguhñäki taki ne hingi hegi ga pent'ihu ya hñeni ngu: *sarampión, tosferina, viruela, ra tétanos, poliomiélitis, meningitis, neumonía*; nu'mu ya bi thohya ma ndo'yohu mpa ko mpa pent'i ra ts'edi.

Nu'u xi hño ne mahyoni pa ma nzakihu yogo ga pent'ihu ya *antígeno* ba tu nuya ya hñeni -'mu hi xta nbakunähu-, tsä ga thohu n'a ra thogi xa nts'edi wa ga 'mehu n'a ra 'ñäni ma ndo'yohu.

Nehe 'mu ya di pets'ihu ra mfats'i ya hingi tsä ga ndathihu ne ga höxu ya ja'i, por n'a ra thogi hingi tsä da nbakunä.

Pe yá dämfeni ra **Organización Mundial de la Salud (OMS)**, yá bakunä ya bātsi uni rá nzaki goho ya millón ya bātsi kada jeya.

Anke ra ya hñeni nu'pya ya mpa ya xa nxani wa ya tsä xta nuhu xi hño, ya ndui 'mu ot'e 'yodi gatho ja ra ximhai. Ra mpapya, ya hñeni tente hingi hetu thoki ya ñäni ne tsä da tsoni da deni ya ja'i hinte pets'i ra fats'i.

Zäm'u xi hño prebenihu n'a ra hñeni a ga othehu 'mu ya xta pent'ihu.

NDA YA MFATS'I GA BAKUNÄHU

Ya bakunä ge n'a ra nt'ote makwäni pa da uni n'a ra sunthädi, fäts'igihu ga 'yohu xi hño ne ko ra ts'edi.

1

Ya bakunä uni ra nzaki. Ra bakunäsión xi hño ja ra nthoki ntembi ya tx'ulo bätsi xi mahyoni nge'ä uni ra mfats'i ante ya nxutsi ne ya bätsi da ment'i ya hñeni tsa dra nts'edi.

2

Da nbakunä n'a ge n'a ra mfats'i, sugagihu ne hegihu ga suhu ya ja'i 'yo gentho ko ra bakunäsión 'nehe di suhu ma hninihu.

3

Fats'i da 'ma'mi ya hñeni, numu da hoki ra ts'edi pa da nthandi, ra thäki wa ra 'medi.

1.3 NDA YA MFATS'I GA BAKUNÄHU

A

Ya bakunä tsa da prebeni ya hñeni tsa xi dra ntsedi, ko ra 'yot'e ya mfats'i kontra ya hñeni 'ma'mi ra bakunäsión. Qt'e ko ra nthoki ya mfats'i pa hinda hyegi ga ndathihu. Ge n'a ra nt'ote makwäni pa da uni n'a ra sunthädi, fäts'igihu ga 'yohu xi hño ne ko ra ts'edi.

B

Ya bakunä uni ra nzaki. Ra bakunäsión xi hño ja ra nthoki ntembi ya tx'ulo bätsi xi mahyoni nge'ä uni ra mfats'i ante ya nxutsi ne ya bätsi da ment'i ya hñeni tsa dra nts'edi. Ya bakunä kä'mi ra thogi ya nxutsi ne ya bätsi da ment'i ya hñeni nge'ä fäts'i gatho ya ndo'yo pa da uni ya mfats'i da 'yot'e makwäni ra su kontra ya hñeni.³

C

Da nbakunä n'a ge n'a ra mfats'i, sugagihu ne hegihu ga suhu ya ja'i 'yo gentho ko ra bakunäsión 'nehe di suhu ma hninihu, ge 'mu ya ja'i hingi tsa da nbakunä— ngu, ya dathi hingi ho n'a rá 'ñethi ra bakunä—, mu ya da jamansuhu ya hingi tsa ga hoxu ya hñeni tsa ga 'ma'mihu ko ya bakunä.

D

Fäts'i da 'ma'mi ya hñeni, numu da hoki ra ts'edi pa da nthandi, ra thäki wa ra 'medi.

³ Ra mfädi xi hño mu ja: <https://www.cdc.gov/vaccines/parents/why-vaccinate/vaccine-decision-sp.html>

BAKUNÄ KONTRA RA INFLUENZA :

Fats'i hinda tsoni ja ra nguu nt'othe

BAKUNÄ KONTRA RA SARAMPIÓN :

Hingi hegi da te ra hñeni ne ma ra yá hembí.

Ts'oni ra pulmón

Hoki da neni ra ñäxumu

Uni ya hñeni gatho ja ra ndo'yo

BAKUNÄ KONTRA RA PAROTIDITIS:

Taki hinda ngogu n'a ne taki pa ya 'ñoho da ñehe ya bätsi.

Ngogu

Hoki da neni ya mado

BAKUNÄ KONTRA RA POLIO:

Taki pa hinda tu'mi ya 'ñani ya ndo'yo ne ma ra ya thogi da gohi nja'pu.

BAKUNÄ KONTRA RA NEUMOKOKO, HAEMOPHILUS INFLUENZAE YA B NE MENINGOKOKO:

Prebeni nu ya hñeni por gehya da 'yot'e ra hñeni ya xi ju'mi ra ñäxumu ne ra nziki ra ya ndo'yo ne da zogi ra ya thogi ngu ra ngogu wa ma n'a ra thogi tso'ni ra 'mui.

Gehya da 'yot'e ra ñäxumu

Ngogu

BAKUNÄ KONTRA RA RUBÉOLA:

'Ma'mi, nehe, ya hñeni tsa da 'rats'i ja ra lele mu ja ra 'ñu.

E Ya bakunä hinga hense hoki ra 'mefi ja ra hñeni mprebeni, 'nehe ja ya thembi tsa da mets'i nuna ra hñeni, ngu:

Ra bakunäsión kontra ra sarampión hingi hegi da te ra hñeni ne ma ra yá hembí, tsa da ts'oni ra pulmón wa da hoki da neni ra ñäxumu wa da uni ya hñeni gatho ja ra ndo'yo.

Ya bakunä kontra ra neumokoko, *Haemophilus influenzae* ya b ne meningokoko prebeni nu ya hñeni por gehya da 'yot'e ra hñeni ya xi ju'mi ra ñäxumu ne ra nziki ra ya ndo'yo ne da zogi ra ya thogi ngu ra ngogu wa ma n'a ra thogi tso'ni ra 'mui.

Ra bakunä kontra ra *parotiditis* (ot'e ya "papera") taki hinda ngogu n'a ne taki pa ya 'ñoho da ñehe ya bätsi, ge hoki da neni ya mado.

Ra bakunäsión kontra ra polio taki pa hinda tu'mi ya 'ñani ya ndo'yo ne ma ra ya thogi da gohi nja'pu.

Ra bakunäsión, nehe, kä'mi ra ts'edi ra hñeni numu nuna da uni ya ja'i ya xa mets'i ra bakunä, ngu thogi, ko ra barisela.

Ko ra bakunäsión 'ma'mi, nehe, ya hñeni tsa da 'rats'i ja ra lele mu ja ra 'ñu, ngu ra *rubéola*.

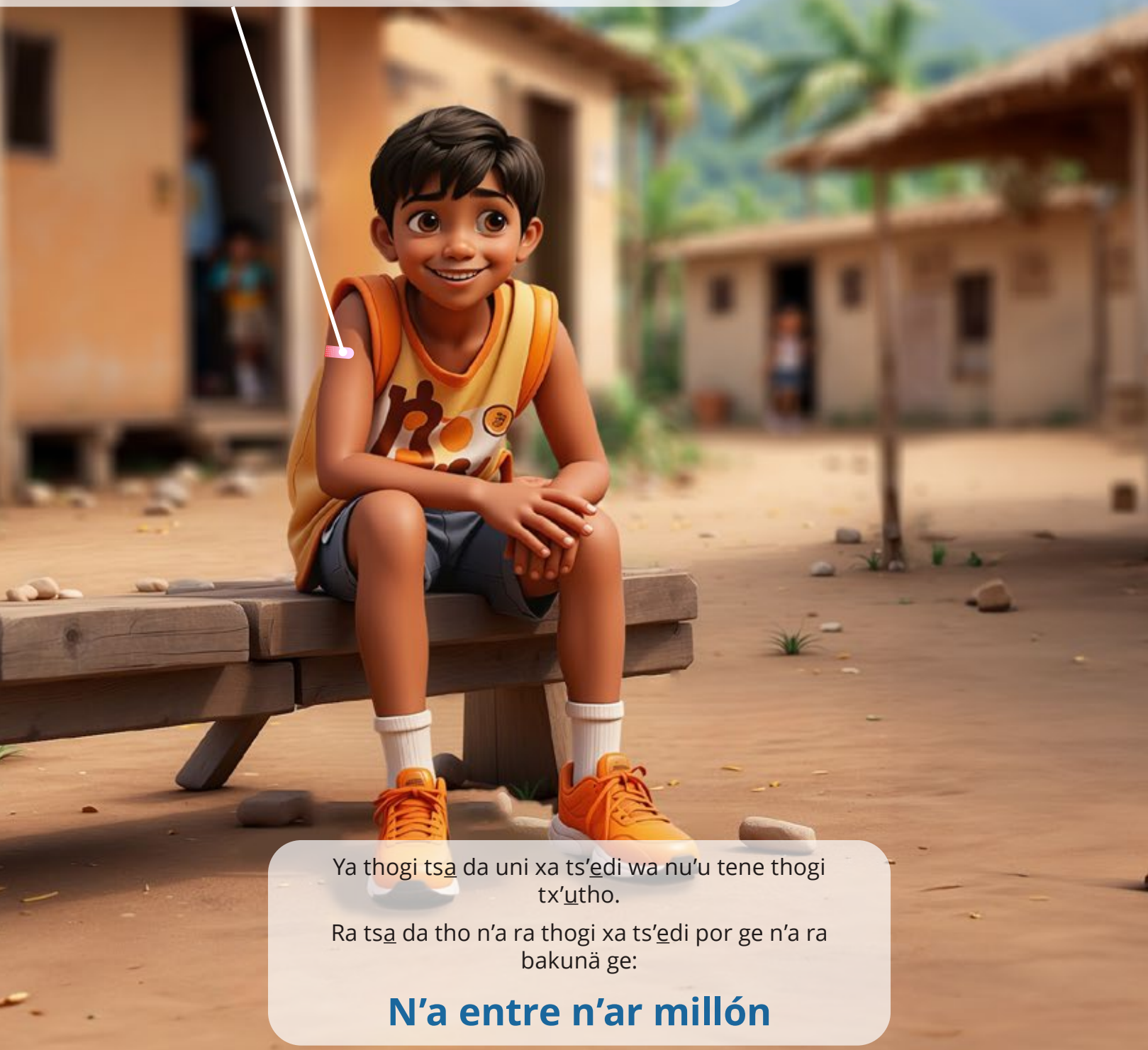
F Ya bakunä ge n'a ra nt'ote makwäni pa ga suhu ma 'mui kontra xingu ya hñeni. Ya bakunä nt'otewi ya nsadi ne nthandi ha makwäni xa za pa da nt'uni ya ntxutsi ne ya bätsi ya pets'i ya jeya t'adi.

Ya bakunä mpe gatho ja ra ndo'yo pa da hoki u ts'oni nu'u hingi za:

- Tsoxpa
- U wa ra nthengi ha xa mfots'uryofni.

ke hingi tene ya mpa 'mese.

Ya thogi tsa da uni xa ts'edi wa nu'u tene thogi tx'utho.

Ra tsa da tho n'a ra thogi xa ts'edi por ge n'a ra bakunä ge:

N'a entre n'ar millón

1.4 'MEDE NE MAKWÄNI RA BAKUNÄSIÓN⁴

¿Ya bakunä ot'e ya hñeni?

Ra ya ja'i pets'i ra mfeni ya bakunä ot'e ya hñeni, pe ge, hingi nja'pu, ngu gatho ya ñethi, ya bakunä mpe gatho ja ra ndo'yo pa da hoki u ts'oni nu'u hingi za— tsoxpa, u wa ra nthengi ha xa mfots'uryofni— ke hingi tene ya mpa 'mese.

Ya bakunä zäm'u hnu pa da 'mets'i ra nsu ne da nthandi numu hingi za, hinga zäm'u thogi. Hinga por ge'u hi mahyoni ne pets'i da t'uni da bä ra 'yothe nu ra dathi wa ja ra dāta nguu ha nthoki ne hnu.

Ya bakunä zäm'u hnu pa da 'mets'i ra nsu ne da nthandi numu hingi za, hinga zäm'u thogi.

⁴ Ra mfädi xi hño 'mu ja: <https://www.paho.org/es/temas/inmunizacion/refutando-mitos-sobre-inmunizacion>

¿Ko te xa t'ot'e ya bakunä?

Gatho yá nthänts'i ya bakunä xi mahyoni pa da 'mets'i ra nsu ner makwäni. Nuya ge ra di ge'u:

RA ANTÍGENO

Ge ya nt'ot'e ya birus wa ya zu'we hoki nu ra ndo'yo da uni n'a ra nthädi kontra nu'ä.

Ya antígeno tu'u ya ñethi hingi za, zu'we, birus ne ma ra ya ñethi nthi ra ndo'yo.⁵

EJEMPLOS DE ANTÍGENOS

Bacterias

Toxinas

Sustancias químicas

Birus

YA ADYUVANTE⁶

Fats'i da hñuts'i ra nthädi hinte da japi ne, nja'pu, da moxi ra nthoki u ts'oni nu'u hingi za.

YA KONSERBANTE

Njapi ra 'mefi pa da su ya bakunä ne mahyoni pa hinda hyegi da ts'oni wa da xani ya ñethi habu po mu ya da njuki n'a ra ñethi.

YA ESTABILIZANTE

Hingi hegi da uni ya thogi ja ya bakunä ne hingi hegi nu ya nthänts'i ra bakunä da nzote ko ra mfuti hingi hegi da ts'oni wa da xani ya ñethi habu po mu ya da njuki n'a ra ñethi .

Ya nthänts'i kwat'i ja rá he'mi ya bakunä makwäni pa da mpefi ko ma ndo'yohu. Pa da mämukwäni xa za, nthoki n'a ra ntsapi nsadi ne n'a ra nthändi di ge gatho ya bakunä ne di ge ya nthänts'i kada n'a.

¿Ya bakunä pets'i ya mikrotxip?

Pets'i ya mikrotxip da hye (ya ndä ne ma ra ya ts'ut'ubi) da deni wa da 'mepi te da hoki ya ja'i.

⁵ Ya mfädi xi hño mu ja: <https://www.cancer.gov/espanol/publicaciones/diccionarios/diccionario-cancer/def/antigeno>

<https://www.who.int/es/news-room/feature-stories/detail/how-are-vaccines-developed#:~:text=Los%20estabilizantes%20impiden%20que%20se,recombinante%2C%20derivada%20de%20levaduras>

⁶ Adyuvante: Nñethi fats'i da uni ra ts'edi ra dat'i u ts'oni nu'u hingi za ne da uni xi hño n'a ra bakunä.

**YA BAKUNÄ
HINGI TS'ONI
MA ADN.**

'Mede hmä di ge ya bakunä

**Ya bakunä pati ma ácido
desoxirribonucleico, mfädi ngu ADN**

Xi mahyoni da hmä xi hño ya bakunä hingi ts'oni ma **ADN** hu ya ke hingi mpehwi mahyegi.

Ya bakunä pets'i ya nthänts

Hi'nä. Anke ya nthänts'i kwat'i ja rá he'mi ya bakunä tsa da nthandi xa nts'o (p.ej. merkuryo, *aluminio* wa *formaldehído*), nuya 'rini ja ra ndo'yo, ja ra hñuni di tsihu ne ja ra nxeni ha di 'muhu- ngu ja, ra *atún*. Ya ñethi po ja ya bakunä xi tx'utho ne hinda "hyo kor 'ñethi" wa da ot'uwir dañu ra ndo'yo.

Nehe, ya bakunä ntsa ne tho ya nts'api xa nts'edi ne xa tene, nehe, teni ya 'mefi pa da 'mets'i ya sertifikasion wa ya he'mi ko ra **OMS** (hmunts'i ja ra ximhai nu ra nzaki), ne hokwi ya ntsapi ya nguu födi di ge kada hnini pa da mämukwäni xa za. **Ya bakunä nt'uni ja ya nguu nzaki ra ndä xi mäkwäni xa za nguu nt'uni ja ya nguu nzaki ha njut'i.**

Ya bakunä unir autismo

Hi'nä, hinte 'mu ya mfädi da uti ja ra hmunts'i entre ya bakunä ne ra *autismo* wa ma ra ya **nts'oni nthehu**. Nu'u xa hnu xingu ja ya nsadi ha xa ñut'i n'a ra 'mede xa hñets'i ya ja'i.

Ma ADN hu ya ke hingi mpehwi mahyegi

Las vacunas contienen ingredientes seguros.

Ya bakunä ntsa ne tho ya nts'api xa nts'edi ne xa tene, nehe, teni ya 'mefi pa da 'mets'i ya sertifikasion wa ya he'mi ko ra OMS ne hokwi ya ntsapi ya nguu födi di ge

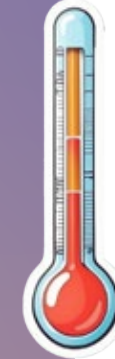
kada hnini pa da mämukwäni xa za.

Ge gatho di pets'ihu ga unihu hense ya hña mämukwäni di ge ya bakunä ne ya hñeni 'ma'mi.

Yá makwäni ra bakunäsión

Ante da nt'uni n'a ra bakunä n'a ra ja'i, ya ts'ut'ubi nu ra nzaki ne u fö kada hnini hoki n'a ra nthoni xi hño di ge ra hñoni ha xa za ne mämukwäni u juki di ge ya 'noho nsadi ne nthoni hoki, ne tsa da zits'i xangu ya jeya, pa da umbir makwäni ra bakunä.

Ya bakunä hi xa ntso ne, ank'e tsa da uni ra u 'ye wa ra tsoxpa, nuya hi xa nts'edi ne ngut'ä thogi. Hingi tsa da hye n'andi häa tsa da uni ra ya thogi xa nts'edi, pe nuya hintsu xi thogi, ne mahyoni da nt'uni da bä ra 'yot'e nu wa ja ra däta nguu ha nthoki ne hnu.

Nu'mu ya da nt'umbi ra thogi ra bakunä, ra COFEPRIS (autoridad regulatoria de México), FDA, ya CDC⁷ (ya nguu nu ne prebeni ya hñeni), ya Instituto ya däta hnini ra nzaki (NIH), ya ts'ut'ubi nu ra nzaki ne u fö kada hnini handir uso ne honi ha 'mu n'a ra thogi xa nts'edi pewi ko ra makwäni.^{8,9}

Xangu ya hñeni tsa da 'ma'mi ko ra bakunäsión tsa da hyoju. Ya mfäts'i uni ra bakunäsión thoki xangu ya thogi 'mede, ne mu hinte di ja ya bakunä di ja xangu ya hñeni ne ya ndäte.

Gatho ya bakunä t'uni ra seki nuya ntsa ne tho ya nts'api xa nts'edi gatho ja yá thogi, ne hingi nthege txut'a nhanditho ante da ma. Nehe, ya bädi zä'mu hoki n'a ra 'reni di ge ra mfädi wa ra hnöni ba ehe ja xangu ya nthoni honi te tsa da 'yot'e ya nts'o thogi.

Tsa da thogi da 'mu n'a ya thogi xa nts'edi por n'a ra hñeni tsa da 'ma'mi ko ra bakunäsión ke por n'ar bakunä. Ra *tétano* tsa da uni ya ugi xa nts'edi, ya ä ndo'yo (ngu, ya pikungo pa da tsoni) ne ya meki ji, mentra ra *sarampión* tsa da hoki da neni n'a rá nxeni ra ñäxumu (*encefalitis*) ne tsa da ngoda n'a.

⁹ Las instituciones de salud a nivel federal en México son:

- **CENSIA:** Centro Nacional para la Salud de la Infancia y Adolescencia. Encargado de la política de vacunación en el país.
- **IMSS:** Instituto Mexicano del Seguro Social.
- **ISSSTE:** Instituto de Seguridad y Servicios Sociales de los Trabajadores del Estado.
- **IMSS Bienestar.**

Además de estas instituciones, los estados cuentan con sus secretarías de salud estatales también, así como representaciones estatales y locales de las instituciones de salud ya mencionadas.

⁷ Communicable Disease Center (CDC) Centro para la Prevención y el Control de Enfermedades

⁸ Ya mfädi xi hño mu ja: <https://www.cdc.gov/vaccines/parents/why-vaccinate/vaccine-decision-sp.html>

¿Yogo mahyoni ga bakunähu?

MBENI YA 'MEFI – XENI NSADI 1

Pa ya nxutsi ne ya bätsi pets'i 6 a 9 jeya: _____

Pa da ndui... 'ye mfeni

'Met'o gi 'rats'i gi hnuya ya mfädi ko ya nxutsi ne ya bätsi pets'i nuya ya jeya, 'yani 'met'o da ndu ra nt'uti zte nge'u pädi di ge ya bakunä ne nda'u ya bakunä pädi? N'a bes da dädi, tsa da hnu gatho ra nxeni nsadi ja ra nt'uti, ha'bu tsa da mä kwadi xi hño ngu yá hmä to da wat'i.

Pa ra gats'i... dä'ye mfeni

Pa gi pädi ha ri xadi xa 'yo rá mahyoni ra bakunäsión ne ra hñoni makwäni di gehya, tsa gi hoki ya t'ani xa t'ot'i wa ja ra hñätho ba ep'u:

- ¿Xa mfotsi'i n'a ra bakunä? ¿Hanja bi mfotsi'i ra bakunä?
- ¿Ante ngi pets'i nuna ra mfädi ya ngi pädi di ge ya bakunä? ¿Te ngi pädi ne to'ä bi xi'i?
- ¿Yogo mahyoni ga bakunähu?
- ¿Hanja ga tsa ä nga pädi nda mfotsi'i ra bakunä ne ä ngi gäts'i bi mfotsi'i ra bakunä?

Pa ya nxutsi ne ya bätsi pets'i 10 a 12 jeya: _____

Pa da ndui... 'ye mfeni

'Met'o gi 'rats'i gi hnuya ya mfädi ko ya nxutsi ne ya bätsi pets'i nuya ya jeya, 'yani 'met'o da ndu ra nt'uti zte nge'u pädi di ge ya bakunä ne nda'u ya bakunä pädi? N'a bes da dädi, tsa da hnu gatho ra nxeni nsadi ja ra nt'uti, ha'bu tsa da mä kwadi xi hño ngu yá hmä to da wat'i.

Pa ra gats'i... dä'ye mfeni

Pa gi pädi ha ri xadi xa 'yo rá mahyoni ra bakunäsión ne ra hñoni makwäni di gehya, tsa gi hoki ya t'ani xa t'ot'i wa ja ra hñätho ba ep'u:

- ¿Temu ge ya bakunä ne hanjar 'mefi?
- ¿Ante ngi pets'i nuna ra mfädi ya ngi pädi di ge ya bakunä? ¿Te ngi pädi ne to'ä bi xi'i?
- Nñoni ra ya mfäts'i rakihi ga bakunähu.
- ¿Nda ra gäts'i ra bakunä bi mfotsi'i? ¿Hanja ga tsa?

Me, ta ne mengu: _____

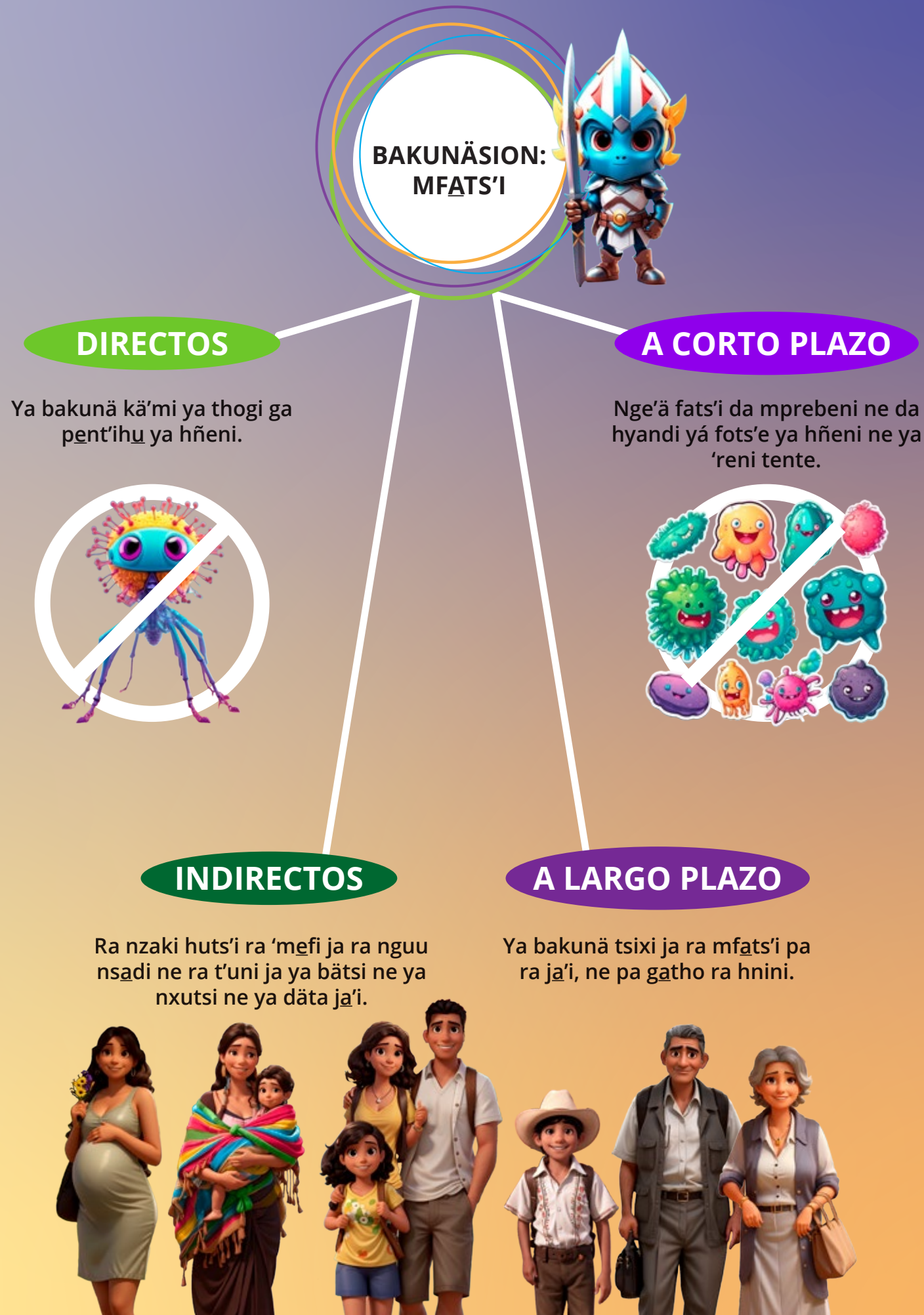
Pa da ndui... 'ye mfeni

Uni nuya ya mfädi ya ta, me ne mengu n'a ja ra he'mi wa n'a ja ra hñäki ha da hmunts'i gatho. Nuya tsa gi hoki xti gwat'i da 'ot'i ya firmä ya boleta wa gi nzohni. Nsi'i gi nu yá hñu xeni nsadi nuna ra he'mi hense n'a ra klase.

Pa ra gats'i... dä'ye mfeni

N'a ra pa ya gatho xa t'uni nuna ra mfadi, hoki n'a ra nxint'i ko ya nt'ani pa gi nu ha ya ja'i xa nwat'i xa meya mahyoni ra bakunäsión ne ra mfadi makwäni di gehya. Gem'pu 'yots'e nda ya nthädi ya ja'i xa nwat'i.

- ¿Te ma bakunä gi pädi?
- ¿Nda'ä ri 'mede gi pets'i ko ra bakunäsión?
- ¿Hanja mpe ya bakunä pa da su ma bätsihu ne ma nxutsihu?
- ¿Yogo ra ya ja'i hingi handi xi hño ra bakunäsión? ¿Ja ra thogi ko ya t'ungumfädi gi pets'ihu, ra hñäki xi hño, ha ba e nuna ra mfädi?

XENI NSADI 2

YA HÑENI TSA DA MPREBENI

2.1 MAHYONI GA BAKUNĀHU PA GA 'MA'MIHU YA HÑENI MPREBENI YA BAKUNĀSIÓN.

Mā n'andi, n'a ra nt'uni xi hño da tene kada n'a di geju pa ga prebenihu ya hñeni ge nuya nthewi ko ra ts'uni ya gatho ya xindo'yo mfeni ne ra 'mui xi hño ra ndo'yo; nja'pu, ra nzaki huts'i ra 'mefi ja ra nguu nsadi ne ra t'uni ja ya bätsi ne ya nxutsi ne ya däta ja'i.

Ko nge ya hmä bi thogi, tsā ga mänihu ra 'mefi ä hingi 'ñäni ra hñeni ko ya bakunä tsixi ja ra mfats'i pa ra ja'i, ne pa gatho ra hnini, ya ke ko ngehya 'rahä n'a ra 'mui xi hño ja ra politika ne ra böjä.

N'a ra nt'uni xi hño da tene kada n'a di geju pa ga prebenihu ya hñeni ge nuya nthewi ko ra ts'uni ya gatho ya xindo'yo mfeni ne ra 'mui xi hño ra ndo'yo; nja'pu, ra nzaki huts'i ra 'mefi ja ra nguu nsadi ne ra t'uni ja ya bätsi ne ya nxutsi ne ya däta ja'i.

+20
HÑEÑI
MPREBENI KO
RA BAKUNÄ

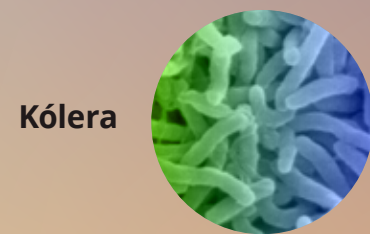

Ä HINGI
'ÑANI RA HÑENI
PREBENI
4 MILLÓN
YA NDÄTE
KADA JEYA

'MEHÑÄ

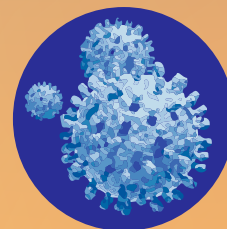
'ÑOHO

Kólera

Difterya

Epatitis B

2.2 YA HÑENI YA XA PREBENI YA BAKUNÄSIÓN JA RA XIMHAI

Nu'pya ya mpa di p_et_s'i_hu ya bakunä pa ga prebenih_u mä_s di ge 20 ya hñeni ke t_sa da hyoju, nuya tsixi ya j_a'i da 'm_ui xangu ya jeya ne ko n'a ra hoga 'm_ui.

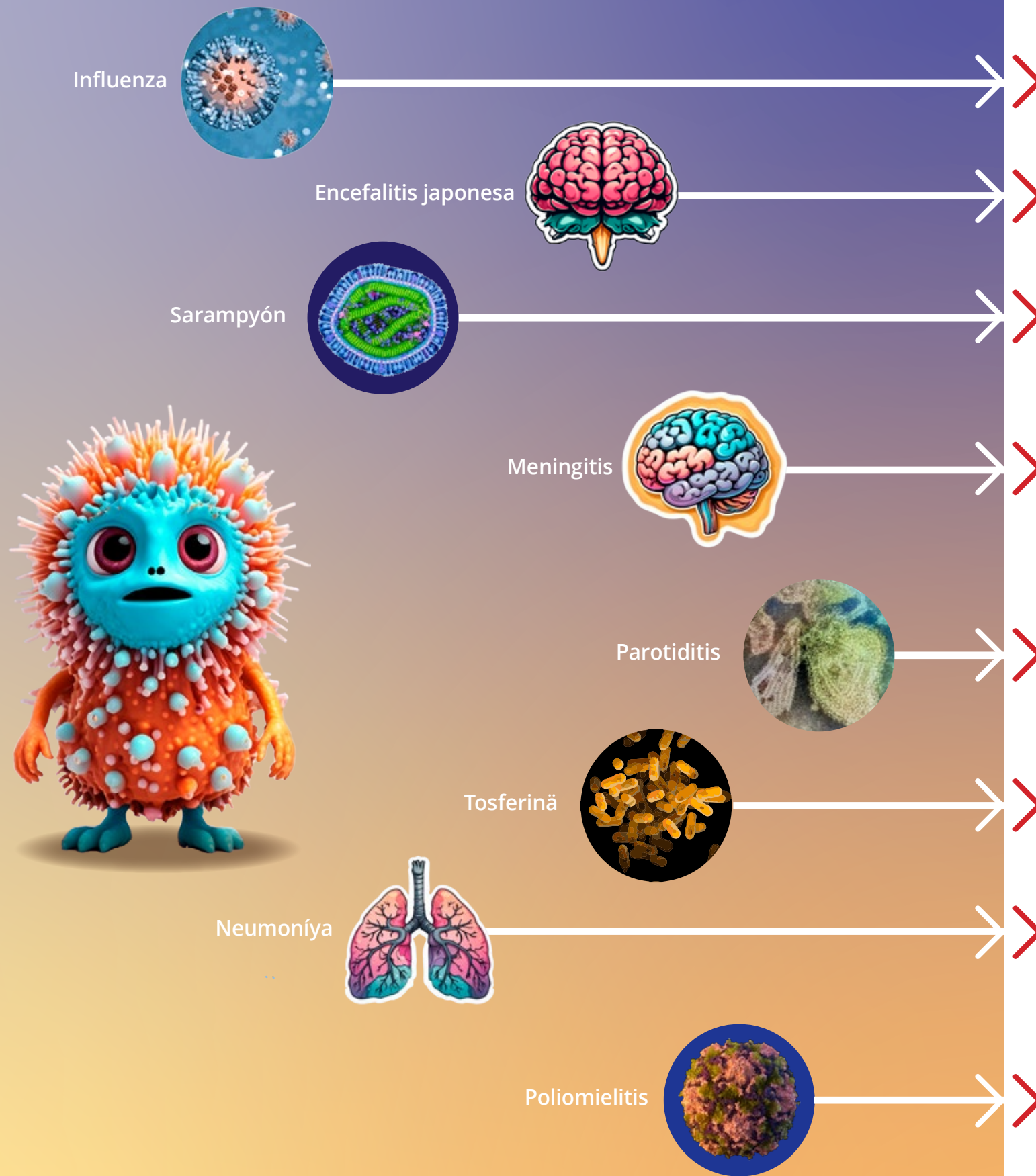
Ngu mä ya ns_adi ne ya nthoni,¹⁰ ä hingi 'ñäni ra hñeni prebeni 4 millón ya ndäte kada jeya por ya hñeni ngu ra difterya, tétano, tos ferinä ne sarampyón.

Ra di ge ya hñeni mprebeni ko ra 'm_efi ä hingi 'ñäni ra hñeni ko ra bakunä ge:¹¹

Thuhu	Ndui hñeni ne mfädi
Kánser serbikouterino, faríngео ne anal	Uni ya 'm _e hñä (serbikouterino) ne negi ngu ya u _g i ne ra b _o ni ji ja ra mädo. Nehe t _s a da negi ya u _x utha ne ya u _n gut'i xa nts'edi. Ja ra 'ñ _o ho, t _s a da negi ra faríngео ne anal.
Kólera	Ra kólera negi ko ra 'ñ _o xa nts'edi ne ra 'yot'i (ra 'm _e di ya dehe ja ra ndo'yo). Mu hinda hnu ngut'ä, hinda tene ya ora t _s a da zixi ra ndäte.
Difterya	D _e ni xa nts'edi ja ra xiñu ne ra 'yuga hingi heti t _s a da mprebeni ko n'a ra bakunä. N'a ra pseudomembrana ge n'a ra nko'mi xa hogi ko n'a ra 'me xa ndu ra 'yuga kot'i ne hingi he ra njuxuhñä. Ya ndui hñeni ge u'yuga, tsoxpa, neni ya <i>ganglios linfáticos</i> ne nduts'edi.
Epatitis B	Ra di ge ya ndui hñeni ge ra ugi ja ra m _u i, ra pi xa k'axt'i, tsoxpa, tsoo, nduts'edi ne k'axt'i ja ra xing _o ne ya da.

¹⁰ Pa ra mfädi xi hño hyoni ja : <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>

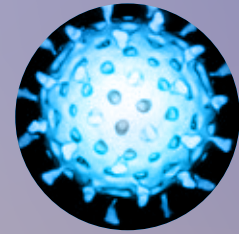
¹¹ Xa juki ja: https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination?adgro_survey={adgroupsurvey}&gclid=Cj0KCQjwg7KjBhDyARIsAHRAXaG5p2Jc7sw5xHqFJO4TqI7W1uPzkjKgZ-TIN_D2uz-UwFiZ2vFRVGkaAp1rEALw_wcB

Tuhu	Ndui hñeni ne mfädi
Influenza	Ya ndui hñeni tu ra tsoxpa, ndutse, <u>u</u> ndo'yo, thehe, kot'i xiñu, xi 'm <u>a</u> xi, <u>u</u> ñä ne nzabi.
Encefalitis japonesa	Los casos de enfermedad grave se caracterizan por la repentina aparición de fiebre elevada, dolor de cabeza, rigidez de nuca, desorientación, estado de coma, ataques, y la muerte.
Sarampyón	Ya ndui hñeni tu ra thehe, m <u>b</u> oni 'm <u>a</u> xi, neni ya da, <u>u</u> 'yuga, tsoxpa ne thengi säsi ne ko ya nts'oni ja ra xingo.
Meningitis	Ya ndui hñeni ra meningitis tsa da nthewi nu'u uni ra thehe. Ya ndui hñeni tsa da negi ne da tene jwadi ya ora wa ra ya mpa. Nu ya ndui hñeni ja ya ja'i thoki 2 jeya ge tu ra: Tsoxpa xa hñets'i, me ja ra 'yuga, <u>u</u> ñä xa nts'edi hingi nthewi ä zä'm <u>u</u> rakihu, <u>u</u> ñä ko tsoo wa ya 'ñei.
Parotiditis¹²	Ra ya ja'i hinte pets'i ya ndui hñeni. Mu ya bi negi ya ndui hñeni, ba tu yá neni ya <i>órgano</i> juki ra jihni ne xa 'ñu, tsoxpa, <u>u</u> ñä, nzabi ne ra 'medi ra thuhu. Ra 'reni 'nehe tsa da ts'oni ya mado, ra ngoñä ne ra pánkreas, tsa <u>h</u> onse da uni ya dängi bätsi ne ya dáta ja'i.
Tosferinä	Ko ra thehe ya di pähu hanja ra nzuni, ya ndui hñeni 'yowi ra mboni 'm <u>a</u> xi ne ya het'se.
Neumoníya	Ya ndui hñeni tu ra thehe ko ya jets'i wa po, tsoxpa, ndutse ne njuxuhñä xa nts'edi.
Poliomiélitis	Ya ndui hñeni ge ra tsoxpa, nzabi, <u>u</u> ñä, ya 'ñei, me ja ra 'yuga ne <u>u</u> gi ja ya mado. N'a de kada 200 ya 'reni uni ra 'medi ra 'ñäni ja ra ndo'yo ya hinda hogi (nuya tsa tho ja ya xinthe), ne n'a ra 5% a n'a 10% di gehya tu po'ra 'medi ra 'ñäni ya pikungo njuxuhñä.

¹² Ko ra mfädi: [https://www.msmanuals.com/es-mx/hogar/salud-infantil/infecciones-v%c3%adricas-frecuentes-en-lactantes-y-ni%c3%b1os/parotiditis/?autoredirectid=22181#:~:text=\(Parotiditis%20epid%C3%A9mica\)&text=Las%20paperas%20son%20una%20infecci%C3%B3n,de%20las%20paperas%20es%20v%C3%ADrica.](https://www.msmanuals.com/es-mx/hogar/salud-infantil/infecciones-v%c3%adricas-frecuentes-en-lactantes-y-ni%c3%b1os/parotiditis/?autoredirectid=22181#:~:text=(Parotiditis%20epid%C3%A9mica)&text=Las%20paperas%20son%20una%20infecci%C3%B3n,de%20las%20paperas%20es%20v%C3%ADrica.)

Rotavirus

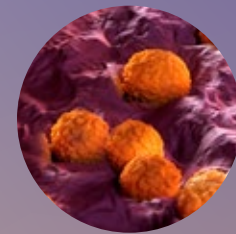
Tuhu

Ndui hñeni ne mfädi

Rotavirus

Ya 'ñei ne ra 'ño dehe tsa da tene 3 ne 8 mpa. Mä ra ya ndui hñeni ge: 'medi ra hñuni ne ra 'yot'i (ra 'medi ya dehe ja ra ndo'yo), nu'u tsa da tho ya lele ne ya nxutsi ne ya txulo bätsi.

Rubéola

Rubéola

Ya nt'udi ne ya ndui ra rubéola xa hñeti da nthandi, ja ya txulo bätsi. Entre ya ndui ra hñeni tsa ga tinihu: tsoxpa xa tx'utho, uñä, xi 'maxi, neni ne thengi ya da, n'a ra donzá säsi du ja ra hmi ne tihi nxeni di ma ja ra tiña, ya 'ye ne ya xinthe, ante da 'medi tendí ra 'ñu.

Tétanos

Tétanos

Ra *tétanos* uni ra pat'undo'yo xa 'ñu, ja ra juni ne ra 'yuga. Tsa da ts'oni ya pikungo njuxuhña ne, ja ya thogi xa nts'edi, ot'e ra ndäte.

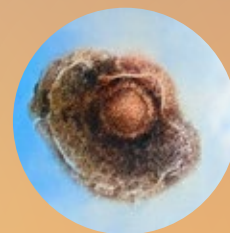
Tsoxpa tifoidea

Tsoxpa tifoidea

Ya ndui hñeni 'yowi ra tsoxpa xa hñets'i, uñä, uzit'e, ne 'ño.

Barisela

Barisela

Ge n'a ra mboxu säsi xa ntheni uni ra nxähi ne negi ja ra hmi, ja xiña, tiña, xutha ne, txutho, ja ya 'ye ne ya xinthe.

Tsoxpa k'axt'i

Tsoxpa k'axt'i

Ya thogi hingi ts'edi uni ra tsoxpa, uñä, tsoo ne 'ñei. Ya thogi xa nts'edi tsa da ts'oni ya riñu, ja ra yaha ne ja ra mui tsa da uni ra ndäte.

**BIRUS
SINCITAL
NJUXUHÑÄ
(VSR)**

Ge n'a ra tuhni ba ehe xangu ya jeya, xa 'yot'e xangu ya thogi ja ra ximhai, ya ospitalizasio ne tso ya thogi hingi 'medi.

Ra hmunts'i gatho ra Ximhai ra Nzaki pede uni

33 ya millón
ya 'reni njuxuhñä

ne tsa da zu da 'yot'e asta

150,000 ya ndäte

kada jeya.

Tsudi da mbeni, ra di ge ya bakunä ya obligatorio ra ja ya hnini ne ma 'ra hinä, ya ke 'mu ra ya hñeni fädi wa uni xangu ra ja ya hnini; 'nehe, ra mfots'i ya bakunä mpati ngu ra jeya pets'i ya ja'i, numu di txutx'ulohu mfots'igihu ya bakunä kwat'i ja ra xeni he'mi nthuts'i yá bakunäsión, ne gatho ja ra 'mui pets'i da mfots'i ra da umbi ra ts'edi. Ra di gehya nsifi da nfots'i kada tengu ya mpa wa ante da ma da tsoni ma 'ra ya hnini wa ya ja'i 'mu gentho ha 'yo ya biru wa zu'we da tsombi ra 'mui.¹³ Ma n'andi, mahyoni da hnu nda ya bakunä di honi ga mfots'ihu gatho ra 'mui wa ante tsonihu n'a ja ra dätä hnini.

Ma 'ra ngu ra biru Sincital njuxuhñä, ge n'a ra tuhni ba ehe xangu ya jeya, xa 'yot'e xangu ya thogi ja ra ximhai, ya ospitalizasio ne tso ya thogi hingi 'medi, nupya mfädi gatho ya nxutsi ne ya bätsi pets'i menu 2 jeya xa mets'i wa da mets'i ra nthe ko ra biru ne hingi tsa da mfädi xi hño nda di gehya da pura wa da du.¹⁴ Ra hmunts'i gatho ra Ximhai ra Nzaki pede uni 33 ya millón ya 'reni njuxuhñä ne tsa da zu da 'yot'e asta 50.000 ya ndäte kada jeya.¹⁵ Pa tx'utho, ra jeya 2023 bi nthoki ya 'ra'yo mfats'i pa da nsu ya hmunts'i tsa da tho xa nts'edi, nxutsi ne bätsi pets'i menú 2 jeya ne ya dätä ja'i thoki 60 jeya.

Numu di txutx'ulohu mfots'igihu ya bakunä kwat'i ja ra xeni he'mi nthuts'i yá bakunäsión, ne gatho ja ra 'mui pets'i da mfots'i ra da umbi ra ts'edi.

¹³ Pa ma 'ra ya mfädi hyoni ja: <https://www.gob.mx/salud/articulos/esquema-de-vacunacion>

¹⁴ Byington CL, et al. Pediatrics. 2015;135(1):e24-e31. Glezen, WP, et al. Am J Dis Child 1986;140(6):543-546

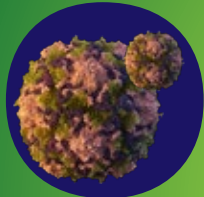
¹⁵ Pebody R, Moyes J, Hirve S, et al. Approaches to use the WHO respiratory syncytial virus surveillance platform to estimate disease burden. Influenza Other Respi Viruses. 2020;14(6):615-621.

NGEHYA XA NXANI:

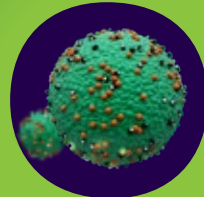

Biruela

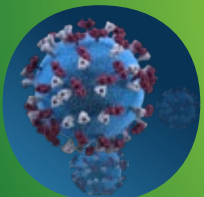
**XA 'MA'MI
YA HÑENI:**

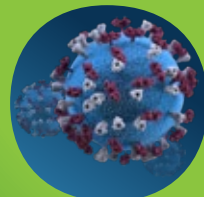
Poliomielitis

Sarampyón

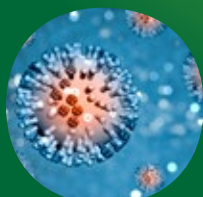

Rubéola

Síndrome ra
Rubéola congénita

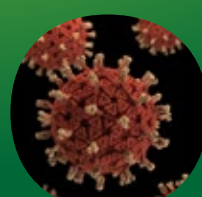
**KÄ'MI RA 'MEDE YA DATHI
PETS'I RA YA HÑENI**

Influenza

H. influenzae
tipo b

Rotavirus

Tsa da hmä ke, nuyá gäts'i ya 25 jeya xa thogi, M'onda xa mets'i n'a ra programä xi hño ja ra nzaki, ko n'a ra he'mi nthuts'i yá bakunäsión xa maxt'i, ko n'a ra hñets'i zudi ja ra hnini ne ko ya mfats'i xi hño ja ra nzaki.

2.3 YA HÑENI YA TSA XTA NUHU XI HÑO NE XTA XANIHU NU M'ONDA

Nu M'onda xa 'mu yá fots'e ya hñeni tsombi xa nts'edi ra nzaki ma hninihu; ko ngehya bi ntho-ki ra *Cartilla Nacional de Vacunación* ne bi t'ot'e n'ar nkohi pa da zu ra bakunäsión gatho ja ra ndä hnini.

Ngu, ra fots'e ra sarampyón ra jeya 1989 ne ra munts'i ya ndäte bi 'yot'e nuna, bi 'ñani ra nte ya nsadi pa ra hnú ra zudi ra bakunäsión ja ma ndä hninihu; nuwa ja ya 'mefi bi 'rini ke menu di ge made ya bätsi ne ya nxutsi mi tsoni ko gatho ya he'mi nthuts'i yá bakunäsión. Geti'ä ra jeya, bi t'sa ra hmunts'i gatho ra ximhai pa ra mäte ya txutx'ulo bätsi, ha M'onda, mahyegi ko ma 'ra 71 ya dätä hnini, bi gohi da hoki ra za ya 'muj ne ya nsu ne ra nte ya bätsi ne ya nxutsi. Nuya ya thogi bi umbi ra ts'edi ya nt'eni pa da maxt'i ra zudi pa gatho nda mets'i rangutho ya mfats'i ja ra nzaki ne ra mprebención ya hñeni.¹⁶

Tsa da hmä ke, nuyá gäts'i ya 25 jeya xa thogi, M'onda xa mets'i n'a ra programä xi hño ja ra nzaki, ko n'a ra he'mi nthuts'i yá bakunäsión xa maxt'i, ko n'a ra hñets'i zudi ja ra hnini ne ko ya mfats'i xi hño ja ra nzaki. Ko ngehya xa nxani ra biruela; xa 'ma'mi ya hñeni ngu ra *polio*, ra sarampyón, ra *rubéola* ne rá *síndrome ra rubéola congénita*, ra difterya; ne kä'mi ra 'mede ya dathi pets'i ra ya hñeni 'ño ne 'reni ngu ra *influenza* ne ma 'ra.

¹⁶ Pa ma 'ra ya mfädi hyoni: https://www.anmm.org.mx/GMM/2014/n2/GMM_150_2014_2_180-188.pdf

**20
MILLÓN**

Kasi 20 millón ya bātsi ne ya nxutsi ya mengu ja ya hnini xi xa hyoya hime pets'i ya bakunä da uni rá hogamui, ne da mä 'mu ja ra thogi xa nts'edi tsa da du ante da tsoni 5 jeya.

2.4 YA NTHANDI MFATS'IR BAKUNÄSIÓN

Xa ja ra ximhaji nthoni gatho ya dātā hnini da mets'i ya bakunä xi hño, njap'ū ngu gatho yá nxeni ra hnini. Ra ya hmunts'i ja ra ximhaji ngu ra hmunts'i ximhaji ra nzaki ñäki ne fats'i pa da nthoki ya nt'ot'e gatho pa da nsu xi hño ne da maxt'i xa ja ra ximhaji. Nuya nthoki ko ra 'reni zām'ū ne ra mfats'i ja ya nthoni pa da māmukwāni ya bakunä.

Ank'e, kasi 20 millón ya bātsi ne ya nxutsi ya mengu ja ya hnini xi xa hyoya hime pets'i ya bakunä da uni rá hogamui, ne da mä 'mu ja ra thogi xa nts'edi tsa da du ante da tsoni 5 jeya. Nu'pya ya mpa, 'mu 1.5 millón ya ndāte ja ya txutx'ulo bātsi ke tsa da mprebeni ko ra bakunäsión, ngu, ra sarampyón, ra *tétanos neonatal*, ra *tos ferina*, ra 'ño po ra rotavirus ne ra *neumococo*, gehya yoho ra gats'i, mäs xa nts'edi ke nu'ū ma 'ra.¹⁷

Ya bātsi ne ya nxutsi hinte pets'i ra nthogi ya bakunä ba ehe ja ya nguu 'mu ya'pu di ge ya mfats'i pa yá nzaki, ja ge, nu M'onda ne ja ra ximhaji nthoni da t'umbi ra nsu ra 'muj ko mahyegi ya mfats'i.

Nu'pya ya mpa, 'mu 1.5 millón ya ndāte ja ya txutx'ulo bātsi ke tsa da mprebeni ko ra bakunäsión.

¹⁷ Pa ma 'ra ya mfādi hyoni ja: <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>

2.5 HE'MI NTHUTS'I YÁ BAKUNÄSIÓN JA YA MPATI RA 'MUJ

Numu ya bi 'mu n'a ra lele pets'i ra mfats'i kontra xangu ya hñeni, nuya thogi nge hä u tssoni nu'u hingi za de ya me; ank'e nuya ya mfats'i tsa da tene ra ya zänä mahyoni da mfots'i ya bakunä hmä ba ekwa pa da 'ma'mi ra thogi tsa da ment'i ya hñeni da tsombi r ante Ra kartiya ra nzaki M'onda.

He'mi nthuts'i yá bakunäsión^ø 0–9 jeya

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni	Jeya ra zar bakunäsión	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'muj
BCG	Tuberculosis meningeane miliar	Hense n'a	Xti 'muj		
Epatitis B	Epatitis B	Hense n'a	Xti 'muj		
Exabalente (DPaT+VPI+ Hib+HepB)	Difterya, Tos ferinä, Tétanos, Poliometitis, Epatitis B ne ya hñeni xa nts'edi por ra <i>Haemophilus influenzae</i> tipo b, ngu neumoníya ne meningitis	Nduj	Yoho zänä		
		Ra ñoho	Goho zänä		
		Ra hñu	'rato zänä		
		Mfats'i	'ret'a ma hñäto zänä		
DPT	Difterya, Tos ferinä ne Tétanos	Mfats'i	Goho jeya		
Rotavirus	'Ño po ra Rotavirus	Nduj	Yoho zänä		
		Ra ñoho	Goho zänä		
Neumokósika konhugada	Neumoníya, meningitis ne ma 'ra ya hñeni xa nts'edi ot'e ra neumokoko	Nduj	Yoho zänä		
		Ra ñoho	Goho zänä		
		Mfats'i	'ret'a ma yoho zänä		
SRP (3 birus^o)	Sarampyón, Rubéola ne Parotiditis	Nduj	'ret'a ma yoho zänä		
		Ra ñoho	'ret'a ma hñäto zänä 'rato jeya***		

- ø Hñäki 2023. Bi hnu ra 21 ra yoho zänä ra jeya 2024.
- * Ngu mäangi ya ndä nt'adi ya bakunäsión 'mutho.
- ** Nu'u Xa 'mu ra yoto zänä ra jeya 2020 da t'uni ra ñoho 'yofni SRP xti tsoni 'ret'a ma hñäto zänä
- *** Nu'u Xa 'mu ra yoto zänä ra jeya 2020 da t'uni ra ñoho 'yofni SRP xti tsoni 'rato jeya.
- ◆ He'mi teni ya nt'adi 'mutho haga ngu ra bakunä 'ma'mi ra COVID-19.
- ◆◆ Mfats'i ja ya nxutsi ne ya bätsi ko n'a ra thogi. Ko ra mfeni da ga'mi ya thogi 'mu xa 'me ya bakunä, rá heki tsa da t'uni kada goho zänä.

<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

Ra kartiya ra nzaki M'onda ge n'a ra he'mi uni ra ts'ut'ubi ne pa da 'mets'i kada n'a ra ja'i, t'untho hinte 'mu ra njut'i pa da zixi rá nthuts'i yá hnu ra nzaki, da tihi da hnu ya hñeni ne da hnu hanja pa ya hñeni. Por Kada n'a rá nxeni ra 'muj, ra kartiya pets'i yá nthuts'i ya bakunäsión mahyoni da nthoki pa gatho ga pets'ihu ra mfats'i.

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni	Jeya ra zar bakunäsión	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'muj	
Influenza	Neumoníya po ra virus ra influenza A ne B	Nduj	Xti tsoni 'rato zänä			
		Ra ñoho	Goho ya ngo xti tho ra ndumi			
		T'uni kada jeya (nu'mu ya bi ñut'i ra tse)	Ná jeya			
			Yoho jeya			
			Hñu jeya			
		Nxutsi ne bätsi pets'i kut'a a guto jeya ko ya nts'okute	Goho jeya			
Nduj						
Ra ñoho						
COVID-19 ◆	Nts'edi ra COVID-19	He'mi nduj	Nduj	Xti tsoni kut'a jeya		
			Ra ñoho			
			Ra hñu			
		Nxutsi ne bätsi pets'i kut'a a guto jeya ko ya nts'okute Mfats'i◆◆			'ret'a ma yoho zänä xti tho n'a ra gäts'i t'uni	

He'mi nthuts'i yá bakunäsión ra 'mehñä 10 a 19 jeya:

He'mi nthuts'i yá bakunäsión^Ø 10–19 jeya

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni	Jeya ra zar bakunäsión	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'muj
Epatitis B (Nu'u hi'me mfots'i ra 'yofni)	Epatitis B	Ndui	Xti tsoni 'ret'a ma n'a jeya		
		Ra ñoho	Goho ya ngo xti tho ra ndu'mi		
Td	Tétanos ne Difterya	Ko rá he'mi nthuts'i xa ngats'i	Mfats'i	'ret'a ma kut'a ya jeya	
		Ko rá he'mi nthuts'i hingi jats'i wa hi xa t'ot'i	Ndui	Nt'uni ndui	
			Ra Ñoho	N'a zänä da thogi di ge ra ndui	
			Ra hñu	'ret'a ma yoho ya zänä da thogi di ge ra ndui	
Tdpa	Tétanos, Difterya ne Tos ferinä	Hense n'a	Yá du'mi ra rote ngo ra 'ñu		
Influenza	Neumonía po ra birus ra influenza A ne B	T'uni kada jeya (nu'mu ya bi ñut'i ra tse)	Kualkiera yá zänä ra 'ñu		
			Ya ja'i ko ya nts'okute		

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni	Jeya ra zar bakunäsión	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'muj
SR (Nu'u hi'me mfots'i ra 'yofni wa pets'i ya he'mi nthuts'i hingi jats'i)	Sarampyón ne Rubéola	Hinte pets'i ya 'met' o bakunä	Ndui	Ja ra ndui nthe	
		Ko rá he'mi nthuts'i hingi jats'i	Ra Ñoho	Goho ya ngo xti tho ra ndui	
			Hense n'a	Ja ra ndui nthe	
VPH	'reni po ra Birus ra Papiloma rá ja'i ne Kánser Serbikouterino	Hense n'a	Nxutsi pets'i 'ret'a a 'ret'a ma goho jeya*		
COVID-19**	Nts'edi ra COVID-19	He'mi ndui	Ndui	Ja ra ndui nthe	
			Ra ñoho		
			Ra hñu		
		Ya ja'i ko ya nts'okute	Mfats'i ***	'ret'a ma yoho zänä xti tho ra gäts'i t'uni ja ra 'ñu wa ra yoho ra hñu zänä ♦	

Ø Hñäki 2023. Bi hnu ra 21 ra yoho zänä ra jeya 2024.
 * Ngu mängi ya ndä nt'adi ya bakunäsión 'mutho.
 ** He'mi teni ya nt'adi 'mutho haga ngu ra bakunä 'ma'mi ra COVID-19.
 *** Ko ra mfeni da ga'mi ya thogi 'mu xa 'me ya bakunä, rá heki tsa da t'uni kada goho zänä.
 ♦ Tsa da t'uni kualkiera rá hñu zänä ra 'ñu.
<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

He'mi nthuts'i yá bakunäsión ra 'mehñä 20 a 59 jeya:

HE'MI NTHUTS'I YÁ BAKUNÄSIÓN^Ø RA 'MEHÑÄ 20 A 59 JEYA

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni		Jeya ne hä'mu	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'mui
SR (Nu'u hi'me mfots'i ra 'yofni wa pets'i ya he'mi nthuts'i hingi jäts'i asta ya 39 jeya)	Sarampyón ne Rubéola	Hinte pets'i ya 'met' o bakunä	Ndui	Ja ra ndui nthe		
			Ra ñoho	Goho ya ngo xti tho ra ndui		
		Ko rá he'mi nthuts'i hingi jäts'i	Hense n'a	Ja ra ndui nthe		
Td	Tétanos ne Difterya	Ko rá he'mi nthuts'i xa ngäts'i	Mfats'i	Kada 'ret' a jeya		
		Ko rá he'mi nthuts'i hingi jäts'i wa hi xa t'ot'i	Ndui	Nt'uni ndui		
			Ra ñoho	N'a zäñä da thogi di ge ra ndui		
			Ra hñu	'ret' a ma yoho ya zäñä da thogi di ge ra ndui		
Tdpa	Tétanos, Difterya ne Tos ferinä	Hense n'a		Xti tsoni rote ya ngo ra 'ñu		

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni		Jeya ne hä'mu	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'mui
Influenza Estacional	Neumoníya por ra birus di ge ra Influenza A ne B	T'uni kada jeya (nu'mu ya bi ñut'i ra tse)		Kualkiera yá hñu zänä ra 'ñu		
				Ya ja'i ko ya nts'okute		
COVID-19 **	Nts'edi ra COVID-19	Ya ja'i ko ya nts'okute	Mfats'i ***	'Ret' a ma yoho zänä xti tho ra gäts'i t'uni ja ra 'ñu wa ra yoho ra hñu zänä ♦		

Ø Hñäki 2023. Bi hnu ra 21 ra yoho zänä ra jeya 2024.
 * Ngu mängi ya ndä nt'adi ya bakunäsión 'mutho.
 ** He'mi teni ya nt'adi 'mutho haga ngu ra bakunä 'ma'mi ra COVID-19.
 *** Ko ra mfeni da ga'mi ya thogi 'mu xa 'me ya bakunä, rá heki tsa da t'uni kada goho zänä.
 ♦ Tsa da t'uni kualkiera rá hñu zänä ra 'ñu.
<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

He'mi nthuts'i yá bakunäsión ra 'ño ho 20 a 59 jeya:

HE'MI NTHUTS'I YÁ BAKUNÄSIÓN^Ø RA 'ÑOHO 20 A 59 JEYA

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni		Jeya ne hä'mu	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'mu
SR (Nu'u hi'me mfots'i ra 'yofni wa pets'i ya he'mi nthuts'i hingi jäts'i asta ya 39 jeya)	Sarampyón ne Rubéola	Hinte pets'i ya 'met' o bakunä	Ndui	Ja ra ndui nthe		
			Ra ñoho	Goho ya ngo xti tho ra ndui		
		Ko rá he'mi nthuts'i hingi jäts'i	Hense n'a	Ja ra ndui nthe		
Td	Tétanos ne Difterya	Ko rá he'mi nthuts'i xa ngats'i	Mfats'i	Kada 'ret' a jeya		
			Ndui	Nt'uni ndui		
			Ra ñoho	N'a zãñã da thogi di ge ra ndui		
		Ko rá he'mi nthuts'i wa hi xa t'ot'i	Ra hñu	'ret' a ma yoho ya zãñã da thogi di ge ra ndui		

Ø Hñäki 2023. Bi hnu ra 21 ra yoho zãñã ra jeya 2024.

* Ngu mäangi ya ndä nt'adi ya bakunäsión 'mutho.

** He'mi teni ya nt'adi 'mutho haga ngu ra bakunä 'ma'mi ra COVID-19.

*** Ko ra mfeni da ga'mi ya thogi 'mu xa 'me ya bakunä, rá heki tsa da t'uni kada goho zãñã.

<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni		Jeya ne hä'mu	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'mu
Influenza Estacional	Neumoníya por ra birus di ge ra Influenza A ne B	Ya ja'i ko ya nts'okute		T'uni kada jeya (nu'mu ya bi ñut'i ra tse)		
COVID-19**	Nts'edi ra COVID-19	Ya ja'i ko ya nts'okute	Mfats'i ***	'Ret' a ma yoho zãñã xti tho ra gäts'i t'uni ja ra 'ñu wa ra yoho ra hñu zãñã ♦		

He'mi nthuts'i yá bakunäsión ra dätä ja'i tho 60 jeya ne mäS:

HE'MI NTHUTS'I YÁ BAKUNÄSIÓN^Ø RA DÄTÄ JA'I THO 60 JEYA NE MÄS

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni	Jeya ne hä'mu	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'mui
Neumokósika	Neumoníya po ra neumokoko	Ja'i pets'i 60 jeya ne thoki, hinte pets'i ya nts'okute			
		Nhense n'a Neumokósik a konhugada	Yá du'mi ya 60 jeya		
		Ja'i pets'i 60 jeya ne thoki, pets'i ya nts'okute			
		Nhense n'a Neumokósik a konhugada	Yá du'mi ya 60 jeya		
		Mfats'i Neumokósika Polisakárida	'Ret'a ma yoho zänä xti tho ra t'uni ra bakunä anti-neu-mokósika konhugada		
Influenza Estacional	Neumoníya po ra birus ra influenza A ne B	T'uni kada jeya (nu'mu ya bi ñut'i ra tse)			

Bakunä	Ya hñeni prebeni	Tengu da t'uni	Jeya ne hä'mu	Ra mpa xa t'uni	Tengu ya bakunä 'mui	
Td	Tétanos ne Difterya	Ko rá he'mi nthuts'i xa ngats'i	Mfats'i	Kada 'ret'a jeya		
		Ko rá he'mi nthuts'i hingi jäts'i wa hi xa t'ot'i	Ndui	Nt'uni ndui		
					Ra Ñoho	N'a zänä da thogi di ge ra ndui
		Ra hñu	'ret'a ma yoho ya zänä da thigu di ge ra ndui			
COVID-19**	Nts'edi ra COVID-19	Mfats'i				

Ø Hñäki 2023. Bi hnu ra 21 ra yoho zänä ra jeya 2024.
 * Ngu mängi ya ndä nt'adi ya bakunäsión 'mutho.
 ** He'mi teni ya nt'adi 'mutho haga ngu ra bakunä 'ma'mi ra COVID-19.
 *** Ko ra mfeni da ga'mi ya thogi 'mu xa 'me ya bakunä, rá heki tsa da t'uni kada goho zänä

<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

2.6 MAHYONI DA NBAKUNÄ N'A. GATS'I MFENI

Ngu da nuhu ja ra ndui ra nxeni nsadi, ga bakunhu fats'i ga nsuhu di gesahu, pe 'nehe ya ja'i di 'muhu wa di hmunts'ihu. Gatho ya batsi ne ya nxutsi tsa da ment'i xangu ya hñeni ge 'yo xangu ya nxeni ne hmunts'ihu ko ma ra ya ja'i, nuya ge xa nts'edi. Di gehya, ra **OMS** (*Organización Mundial de la Salud*) hoki ra hmat'i da nt'uni ngut'ä ya ndumi bakunä nu ya lele ne ya txulo, ya ke nuya ya jeya ra nt'ot'e gatho su ya ndo'yo ja pets'i ra nte ne ra ndo'yo hingi 'mui xi hño pa da xani xangu di ge ya 'reni hñeni tsa ga pent'ihu.

'Nehe, mahyoni ga benihu ra ya ja'i hingi tsa da nbakunä hingi pets'i n'a ra hoga nzaki wa po ra jeya, mu gatho ya batsi ne ya nxutsi da nbakunä ne da gwat'i ja ra nguu nsadi, da su hinga hense ya nzaki, sinu 'nehe nu'u hinte pets'i ya bakunä, nuya mfädi ngu hingi tsa da ndathi wa da deni ra hñeni gatho.¹⁸

Ra bakunäsiön tsixi ja ra nzaki ne ja ra 'mui xi hño, nge mu di pets'ihu ra mfats'i tsa ga 'rats'ihu ja ra nte ma ndo'yohu ne ra mfeni ne tsa ga tsuhu gatho ra nzaki. Ya batsi ne ya nxutsi txala hinga ngut'ä da ndathi ne ko ngehya da za da mets'i gatho ya ngwat'i ja ra nguu nsadi ne da za da hoki xi hño ya 'mefi ha hinda 'ma'mi ra nzaki.

Pa da ñut'i ja ra preeskolar ne ja ya nguu ha pets'i ra te ya txulo batsi (CENDI), nt'a yoho ya bakunä huts'i ra Kartilla Nasional ra Bakunäsiön: ra Epatitis A ne Barisela, ya ke, ank'e nuya yoho ya hñeni xa gäi ko ra thogi ya jeya, ra hmuts'i ko ma ra ne ya 'mefi ja ra nguu nsadi, tsa da xaxi ya 'ra'yo hyots'e.

Ma n'a ra jeya mahyoni pa da mprebeni ra tente ya hñeni ge ante da ndangi batsi n'a (9 a 12 jeya), ja ge mahyoni da tets'e rá ts'edi ne da mets'i xoge rá ñuts'i ha kwat'i ya bakunä gatho ra 'mui ra batsi.

Ra bakunäsiön tsixi ja ra nzaki ne ja ra 'mui xi hño, nge mu di pets'ihu ra mfats'i tsa ga 'rats'ihu ja ra nte ma ndo'yohu ne ra mfeni ne tsa ga tsuhu gatho ra nzaki.

¹⁸ Pa ma 'ra ya mfädi hyoni ja "inmunidad colectiva": https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19?gclid=Cj0KCQjwg7KJBhDyARIsAHRAXaG2clhKLS2a_WZouRzMhuDZ55s-3NZqoyMTSTbZDwQdu27ub5mleQUaAq-EEALw_wcB

MBENI YA 'MEFI – XENI NSADI 2

Pa ya nxutsi ne ya bätsi pets'i 6 a 9 jeya: _____

Nsi'i gi nu ra xeni nsadi nu hense n'a ra klase ha da thoki ra xeni 2.5 ha kwat'i nxoge ya bakunä.

Pa ra gats'i... dä'ye mfeni

Pa gi pädi ha ri xadi xa 'yo ya mfats'i ra bakunäsión ne ra hñoni makwäni di gehya, tsa gi hoki ya t'ani xa t'ot'i wa ja ra hñätho:

- ¿Yogo'ä mahyoni ga bakunähu des di lelehu?
- ¿Te tsa da thogi 'mu hinga nbakunähu?
- ¿Gi pä n'a ra hñeni tsa da mprebeni ko ra mfats'i ya bakunä? ¿Nda'u?
- ¿Yogo'ä mahyoni gatho ga pets'ihu ya bakunä pa ga ma ja ra nguu nsadi?

'Mefi hñät'i:

Ngu ra ntoke ya nt'ani ne ya nthädi, tsa da 'ma gatho ya bätsi ja ra gats'i ra thi wa ja ra nxeni ha da t'uni ra hñäki ne to da dädi xi hño da 'yeni n'a ra paso ne da hyandi hangu padi 'mu da uni xingu ya paso ne hanja da ntsuni ko ya bakunä. Tsa da nthokiwi ya nt'ani gatho yoho ya hmunts'i. Ne ko ya me ne ya ta.

Pa ya nxutsi ne ya bätsi pets'i 10 a 12 jeya: _____

Hmat'i da thandi ra nxahni hense n'a ra pa ha da 'rats'i ra nthandi 2.5 ñäki rá He'mi nthuts'i yá bakunäsión.

Pa ra gats'i... Dä'ye mfeni

Pa gi pädi ha ri xadi xa 'yo ya mfats'i ra bakunäsión ne ra hñoni makwäni di gehya, tsa gi hoki ya t'ani xa t'ot'i wa ja ra hñätho:

- ¿Te ma hñeni tsa da mprebeni ko ya bakunä?
- ¿Te ma hñeni ja ra ximhaji xa 'nu xi hño ne xa xani M'onda ko ra mfats'i ya bakunä?
- ¿Te tsa da thogi 'mu hinga bakunähu?
- ¿Yogo'ä mahyoni gatho ga pets'ihu ya bakunä pa ga ma ja nguu nsadi?

Me, ta ne mengu: _____

Uni nuya ya mfädi ya ta, me ne mengu n'a ja ra he'mi wa n'a ja ra hñäki ha da hmunts'i gatho. Nuya tsa gi hoki xti gwat'i da 'ot'i ya firmä ya boleta wa gi nzohni. Nsi'i gi nu yá hñu xeni nsadi nuna ra he'mi hense n'a ra klase.

N'a bes gatho ya di pets'i nuya ya mfädi tsa da hoki ra ya nt'ani pa nu ha ya mengu xa meya mahyoni ra bakunäsión ne ra hñoni makwäni di gehya.

- ¿Nda ya hñeni tsa ga prebenihu ja ma bätsihu ne ma nxutsihu mu ya da bakunähu?
- Nuhu yá kwadro ha kwat'i nxoge ya bakunä ¿Te ma bakunä xka fots'ihu ri batsihu ne ri nxutsihu? ¿Bi uti n'a ra thogi ä ngi nt'uni?

NDUI NT'OTER T'UNGUMFÄDI

- <https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination>
- <https://www.cdc.gov/vaccines/parents/why-vaccinate/vaccine-decision-sp.html>
- <https://www.paho.org/es/temas/inmunizacion/refutando-mitos-sobre-inmunizacion>
- <https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination>
- <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>
- <https://www.gob.mx/salud/articulos/esquema-de-vacunacion>
- https://www.anmm.org.mx/GMM/2014/n2/GMM_150_2014_2_180-188.pdf
- <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>
- <https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19>
- <https://espanol.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/how-covid-spreads.html>
- <https://www.unicef.org/es/coronavirus/lo-que-debes-saber-sobre-vacuna-covid19>
- <http://vacunacovid.gob.mx/wordpress/informacion-de-la-vacuna/>
- <https://www.unicef.org/es/coronavirus/lo-que-debes-saber-sobre-vacuna-covid19>
- <https://www.unicef.org/es/inmunizacion/vacunas-para-todos>

Documento desarrollado por:

Documento avalado por:

MAT-MX-2600040 V1.0 (01/2026)

Número de permiso: XXXXXXXXX

Material con fin exclusivamente educativo dirigido al público general.
La información presentada NO pretende reemplazar la consulta médica.
Sobre los esquemas de vacunación consulte previamente a su médico.